

Barns inflytande över barndomen

av Gunilla Halldén

NÄR ELLEN KEY skrev sin bok *Barnets århundrade* argumenterade hon för att 1900-talet skulle bli det århundrade då vi lärde oss att låta barnen utvecklas till individer inte till dåliga kopior. Hennes manifest fick inte ett omedelbart gensvar i Sverige, men översattes och spreds till en europeisk och senare internationell publik. Hon kom emellertid att bli mycket citerad och refererad vid århundradets slut, då vi var upptagna av att summera vad 1900-talet inneburit. Blev det ett barnets århundrade frågade sig många skribenter. Blev det ett århundrade då barnen fick utveckla en individualitet och slapp bli dåliga kopior? Och vad innebär utbyggnaden av en offentlig barnomsorg för institutionaliseringen av barndomen? Vem har egentligen makten över barnen?

Det perspektiv på barndom som har formulerats inom barnomssociologin kan bidra till att dessa frågor belyses på ett nytt sätt. I stället för att betrakta barn som utsatta för påverkan och några som formas av mer eller mindre kloka föräldrar och pedagoger, kan barn betraktas som aktörer i formandet av den egna barndomen. Barnperspektivet innebär att fokus riktas mot hur

Gunilla Halldén är professor vid tema Barn i Linköping. Hennes forskningsfält rör barns villkor i den sena välfärdsstaten. Hon har tidigare skrivit om barns bilder av familj, föräldraskap och genus liksom om föräldrars vardagspsykologi. Hon arbetar nu i två projekt, dels Barndom och arbete (FAS) dels Naturen som metafor för den goda barndomen (VR).

barnen lever sitt liv i de olika institutioner som samhället skapat. Jag vill här argumentera för att betrakta förskolan utifrån ett barnperspektiv. Att betrakta en utbyggd barnomsorg som en institutionalisering av barndomen, bygger på idén att förskolan styrs av vuxna som via läroplaner, utbildning av personal samt organisation av verksamheten påverkar de barn som vistas där. Detta är ett organisations- och pedagogperspektiv, som inte tar hänsyn till barnens medverkan i de processer som skapar institutionen.

I ett forskningsprojekt som jag lett, *Förskolan i omvandling och en ny barndom* (Halldén 2001), har förskolan studerats som en arena för barns vardagsliv. Tre etnografiska studier, publicerade i tre doktorsavhandlingar av Ann-Marie Markström, Maria Simonsson och Eva Änggård fokuserar hur barn skapar sociala relationer och hur förskolan utformas av de parter som använder den, nämligen barn, föräldrar och personal.

Den förlängda föräldraförsäkringen och den utbyggda förskolan innebär att vi kan säga att förskolan idag är en del av den moderna barndomen. Det är en stor förändring som skett på 30 år. Idag är denna form av barnomsorg en självklarhet för både föräldrar och politiker och den är inte längre en del av socialtjänsten utan sedan 1998 införlivad i skolsystemet.

I projektet ställs frågor om hur denna arena ska betraktas och vilka perspektiv som bäst fångar den verksamhet och de sociala relationer som förekommer där. Intresset är inriktat på hur institutionen och det utrymme för barn som skapas är ett resultat av förhandlingsprocesser. Det kan uttryckas som att barnen ”gör barndom” det vill säga aktivt utformar sitt liv och

att föräldrar, barn och personal tillsammans ”gör förskola” det vill säga skapar institutionen.

Genom att betrakta förskolan och det vardagliga liv som där pågår, som en arena där förhandlingar och regelsystem utformas, kan vi komma åt både vilka normer som råder och hur dessa normer ständigt ifrågasätts. Vi kan också se hur barnen är aktiva i skapandet av förskolan och av barnkulturen. Förskolan blir därmed inte betraktad enbart som en struktur bestämd av styrsystem och vuxna aktörer med syfte att påverka barn, utan också som en arena där barnen är aktörer. Vårt perspektiv är kopplat till den forskning som benämns barndoms-sociologi, childhood studies eller social studies of childhood och som har som ambition att bedriva forskning inte bara *om barn* utan också *för barn* och ibland *med barn*. Det finns en avsikt att ge makt åt barnen och att genom forskningen förändra barns villkor till det bättre.

De teser som slås fast inom denna forsknings-tradition utgör kunskapsteoretiska ställnings-taganden. För det första anges att barndom måste ses som en social konstruktion, vilket innebär att det är omöjligt att betrakta barndom enbart som ett biologiskt fenomen. Barn finns i alla samhällen, men de biologiskt givna egenskaperna kommer att betyda olika saker i olika samhällen och på så sätt kommer barndom att ges en betydelse via sociala överenskommelser och kulturellt bestämda regler.

Den andra tesen markerar att barn inte är ett neutrum utan barnet har ett kön, en etnicitet och en klassmässig tillhörighet. Det gör att vi inte kan betrakta barndom som något generellt. Den ges alltid en betydelse i ett samhälle och

detta samhälle har regler för vad kön, etnicitet och klass innebär.

Den tredje tesen innebär att barndom inte ses som en transportsträcka mot vuxet liv. Det är alltså inte bara utvecklingen till vuxen som är värd att studera. Barn är intressanta i sin egen rätt och av det följer att man studerar barn som en social grupp i samhället.

Den fjärde tesen markerar barnets aktivitet. Barn ses inte som mottagare av påverkan och som utsatta för en socialisationsprocess där samhällets normer successivt införlivas av barnet. I stället betraktas barn som sociala från början och delaktiga i skapandet av den egna barnkulturen.

Den femte tesen uttalar sig till förmån för en metod, som man menar är speciellt lämplig för barndomsforskningen, nämligen den etnografiska. Eftersom avsikten är att in ta ett barnperspektiv blir det viktigt att hitta metoder som kan låta barnen själva komma till tals. Genom studier på de platser där barnen befinner sig analyseras barnens verklighet såsom den framstår från deras ståndpunkt.

Den sjätte tesen slutligen formuleras som att studier av konstruktionen av barndom också innebär en rekonstruktion av barndomen. Det är i den meningen barndomsforskningen också kan innebära bättre villkor för barn och en emancipation.

Länge talade man om detta som den nya barndomsforskningen eller the new social studies of childhood. Numera kan vi konstatera att detta paradigm har blivit accepterat och att det i vissa kretsar kan betraktas som ett normalvetenskapligt synsätt. Under de senaste decennierna

har en barndomsforskning vuxit fram som både inriktar sig på frågor som rör barn som sociala aktörer och frågor som rör barns symboliska betydelse manifesterad i olika diskurser om barndom. Denna forskning har visat sig fruktbar för att vidga perspektiven för barnforskningen och har engagerat forskare från flera samhällsvetenskapliga och humanistiska discipliner.

Det är numera inte enbart en barndoms-sociologi, utan vi kan finna, pedagoger, psykologer, antropologer, historiker, geografer och litteraturvetare som skriver i denna tradition. Det har också inneburit en förändring av familjeforskningen, där intresset numera riktas mot olika familjeformer och forskningen lyfter fram barn som medskapare i processer där familj görs. Här sker en anknytning till en feministisk tradition som pekar på hur kön görs och hur detta kan studeras i olika sociala praktiker.

Vi ser i vårt projekt om förskolan som en plats för barns vardagsliv, hur ett konsekvent barnperspektiv gör att verksamheter får nya dimensioner. I studien av bilderboken i förskolan belyses kamratgruppens samspel kring bilderböckerna (Simonsson 2004). Barnens sätt att använda bilderböckerna skiljer sig från de vuxnas. Då de vuxna läser för barnen nyttjas såväl bilderbokens text som bild, medan barnen däremot låter bilderna bli styrande. Genom att barnen tar idéer från bilderna till sina lekar och samtal får böckerna en roll i barnens samspel och blir viktiga i skapandet av den barnkultur som finns i förskolan.

I studien av bildarbetet i förskolan visas hur barnens agerande och meningsskapande är ett sätt att skapa samhörighet med andra barn (Änggård

2005). Barnens bilder står i dialog med andra barnbilder men också med vuxenbilder, både sådana som vuxna i deras närhet producerar och sådana som hämtas ifrån medier. Bilderna får en annan mening när barnen använder dem i sina projekt och på så sätt uppstår speciella barngenrer.

I den studie som fokuserar de sociala praktiker som skapar institutionen, visas hur detta inte bara är praktiker som styrs av de vuxna (Markström 2005). Barnens möjligheter att själva skapa sin tid och sitt rum är visserligen begränsade genom den starka rutiniseringen som råder, men trots det är det uppenbart hur barnen skapar sina egna rutiner, aktiviteter, tid och rumslighet inom förskolans rammar.

Dessa tre studier lyfter fram barnen som aktörer och ställer frågor om vilka barninitierade och barnkontrollerade aktiviteter som vi kan iakttä inom ramen för det som ofta beskrivs som en institutionaliserad barndom. Det innebär att institution inte ställs mot ett fritt barnliv utan att barn studeras i sina olika sociala praktiker. Det faktum att barn befinner sig på en institution innebär inte med nödvändighet att barndomen kan sägas vara institutionaliserad i betydelsen styrd av institutionen.

Den situation vi står inför idag innebär att förskolan ingår som en del i den moderna barndomen. Vilken plats ges barnen på denna arena och vilken plats tar sig barnen? I detta sammanhang vill jag gå i dialog med den diskussion om bilden av barnet som *being* alternativt *becoming* som förs i den barndomssociologiska traditionen. När perspektivet lanserades i slutet på 1980-talet och början av 1990-talet rörde sig

diskussionen kring vikten av att dekonstruera de begrepp som barnforskningen arbetat med och man angrep utvecklingspsykologins ställning som dominerande tolkningsram.

I det sammanhanget lanserades bilden av barnet som *being*, vilket innebar ett poängterande av att barnet var värt ett studium i sin egen rätt och att barndom inte skulle betraktas som en transportsträcka mot vuxenlivet. Barn var inte "*not yet's*" utan skulle betraktas som en social grupp med en förmåga till socialt aktörsskap. I början av 2000-talet initierades en annan diskussion, nämligen den att idén om en *being-becoming* distinktion bygger på bilden av den vuxne som stabil och "färdig". Detta, menade man, var en "Fordist-adulthood" som i vår senmoderna värld med ständiga krav på flexibilitet, inte längre var gångbar. I stället hävdar många att vi nu ska betrakta barn och vuxna som både *beings* och *becomings*. Vi är alla utsatta för processer som leder till förändringar och omförhandlade relationer. Den utvecklingstanke som ligger i begreppet *becomings* blir därmed inte reserverat för barn utan innefattar också vuxna. I både den tidiga diskussionen om barn som *beings* och i den senare då barn och vuxna ses som både *beings* och *becomings* understryks likheten mellan barn och vuxna.

Barn har visserligen andra villkor än vuxna, men de agerar på samhällliga arenor och skapar sociala relationer. När vi betraktar förskolan som en del av den moderna barndomen blir den en viktig arena för barns sociala relationer. Vi undersöker vilket barnliv som levs där och vilka sätt att vara barn som barnen sinsemellan förhandlar om som möjliga. Samspelet mellan

barnen handlar om att känna igen sig i andra och identifiera vilka som är lika. I detta skapas kamratgemenskaper med sina regelsystem. Perspektivet är då barnet som varande, inte barnet som på väg någonstans.

Samtidigt är barnen hela tiden medvetna om sin plats i en ålderhierarki där stor är bättre än liten. Barns liv är i den meningen styrt av medvetenheten om växandet på ett annat sätt än vuxnas. Barn är viktiga för varandra och den barnkultur som växer fram är ett resultat av barnens samspel med omgivningen och den tolkning och det meningstillskrivande som ständigt sker. Men ålderhierarkin finns ständigt närvarande och med den en karriär med nya möjliga tillhörigheter. Det är emellertid viktigt att skilja mellan barnets bild av sitt eget växande och den vuxnes perspektiv på barnet som någon som utvecklas mot något annat än de just nu är. Barnets varande kombineras för barnet med en medvetenhet om tiden och förändringen av ställningen i barnkollektivet. Den vuxnes perspektiv på barnet som stadd i utveckling tenderar emellertid att fokusera det som leder till att barnet blir vuxen.

När barndomssociologin lyfter fram *being* och *becoming* som två parallella processer är det för att markera att den vuxne inte kännetecknas av en stabilitet och något färdigt i kontrast till barnet. I stället är ingen färdig — allt är under förändring. Det är riktigt, men det är samtidigt viktigt att värna perspektivet barnet som varande för att inte överbetona barnets kompetens och förmåga att lära. Perspektivet barnet som *becoming* kan innebära att barnets tillvaro i nuet enbart blir något ofullständigt som kan utveck-

las. Det är på detta sätt begreppen har relevans för en diskussion om förskolan som platsen för barnens vardagsliv.

Den bild av barnet som skrivs fram inom barndomssociologin är i många stycken det kompetenta barnet. Det är också den synen som dominerar i de texter om förskolan som en del av skolsystemet och en del av det man rubricerar som "det livslånga lärandet". Men det finns en risk att vi inte ser till att denna arena också är den plats där relationer skapas och där ett liv levs. Det är naturligtvis platsen för lärande i den meningen att vi alltid lär oss då vi samspelar med andra människor och då vi utforskar tillvaron. Men det är också en plats där det individuella barnet leker, vilar och blir omhändertaget. En plats där barnet får vara och inte alltid betraktas som på väg någonstans.

I dagens förskolediskurs poängteras att omsorg och lärande alltid förekommer tillsammans. Begreppet som används är *educare* och poängen är att visa att verksamheten inte enbart ska vara omsorg, utan att det alltid ska förstås i relation till lärandet. Detta är en del av en professionaliseringskamp, där förskolepersonal strävar efter att ses som pedagoger och att verksamheten inte ska vara barnpassning och en service till förvärvsarbetande föräldrar. Den kampen har funnits under mer än femtio år och i och med 1998 års införlivande av förskolan i skolorganisationen kan vi säga att professionaliseringsföreträdarna segrat. Detta är givetvis en i många stycken positiv utveckling. Ett barnperspektiv innebär emellertid att vi måste fråga oss vad det är för barn som skrivs fram och vilka egenskaper som tonas ner.

Jag menar att vi kan använda oss av de verktyg som den barndomssociologiska forskningen utvecklat för detta undersökande arbete. I många avseenden är det på sin plats att markera den likhet mellan barn och vuxna som innebär att vi alla är både *being* och *becoming*. Den vuxne måste vara förberedd för en ständig flexibilitet och en förmåga till omorientering. Barnet är någon värd att studera i sig och inte bara på väg mot vuxenliv, men barnet är också utsatt för det moderna livets krav på förändringar. Det innebär att kunna fungera i nya sociala grupper och acceptera att personal och barn byts ut och att relationer som skapats kan gå förlorade. Denna flexibilitet kräver tillit, något som utvecklas i nära relationer. Här ligger paradoxen i det moderna samhället. Förskolan som en del av barnets psykosociala miljö måste hantera denna paradox.

Detta är anledningen till att jag tycker det är viktigt att studera vad barn behöver i sin egenskap av *being*. Varandet handlar om det som kännetecknar livet just nu och det måste vara att känna tillit. Det är också det som gör att vi kan behöva lyfta fram en annan likhet mellan barn och vuxna utöver kompetensen att lära, nämligen beroendet och behovet av omsorg. Ingen människa klarar sig utan andra människor. Den utsatthet och det beroende, som finns som en likhet mellan oss alla människor, tenderar att förnekas i talet om det flexibla samhället med sina kompetenta medborgare.

Förskolan, som numera är en del av de allra flesta barns liv, kan studeras på olika sätt. Det kan studeras ur ett pedagogiskt perspektiv, där frågor ställs om hur vi bäst kan tillvarata bar-

nens nyfikenhet och vilja att lära. Den kan också betraktas ur ett socialpedagogiskt perspektiv där fokus är på förskolans möjlighet att stötta utsatta barn och deras familjer och utgöra en kompletterande sfär till den privata.

Ett barndomssociologiskt perspektiv innebär att förskolan ses som en arena för barns vardagsliv. Frågorna som ställs handlar om hur barnen sinsemellan skapar barnkulturer. Dessa kulturer skapas inte i ett avgränsat barnrevir utan står under inverkan av det omgivande samhället och är därmed också beroende av hur de vuxna ser på barnen. Ett perspektiv på barnet som varande, ger en öppenhet för behovet av tillit, en tillit som skapas genom tillhörigheten till en grupp. Det betyder inte att utbildad personal är oviktig och att barnen kan hänvisas till sig själva. Däremot betyder det att vuxna behöver uppmärksamma de relationer som utspelar sig mellan barnen och mellan barn och vuxna, för att på så sätt hjälpa barnen att bygga upp en tillit och det i sin tur kräver att de vuxna också kan känna en tillit.

Ellen Keys vision var ett samhälle där barnen kunde bli individer och inte dåliga kopior i ett skolsystem som var förkrympande. I den situation vi har idag, med den starka betoningen av kompetens, flexibilitet och självständighet, är det viktigt att värna barnens rätt att inte bara vara individer. Individualiteten driven till sin spets gör att barnens tillhörighet till ett kollektiv tonas ner. Den riskerar också att tolkas som ett led i föräldrars projekt att skapa de allra bästa förutsättningarna för sitt barn, även om det sker på bekostnad av hänsynen till andra barn.

Varje samhälle har behov av sina visioner och jag menar att en viktig aspekt idag är att värna

solidaritet och att erkänna det beroende barnet. Inte för att på det sättet kontrastera barn och vuxna, utan för att understryka att vi alla är beroende av varandra och av en solidaritet som

erkänner mänsklig svaghet. Tilliten till andra människor är en förutsättning för detta och den skapas i situationer där gemenskap byggs och där barn och vuxna ser sin betydelse för varandra.

★ Referenser

Halldén, G. (2001) *Förskolan i omvandling och en ny barndom*, forskningsprogram VR/UVK.

Markström, A-M. (2005) *Förskolan som normaliseringspraktik. En etnografisk studie*. Linköpings universitet: Linköping Studies in Pedagogic Practices (Diss).

Simonsson, M. (2004) *Bilderboken i förskolan en utgångspunkt för samspel*. Linköpings universitet: Linköping Studies in Arts and Science (Diss).

Änggård, E. (2005) *Bildskapande — en del av förskolebarns kamratkulturer*. Linköpings universitet: Linköping Studies in Arts and Science (Diss).

